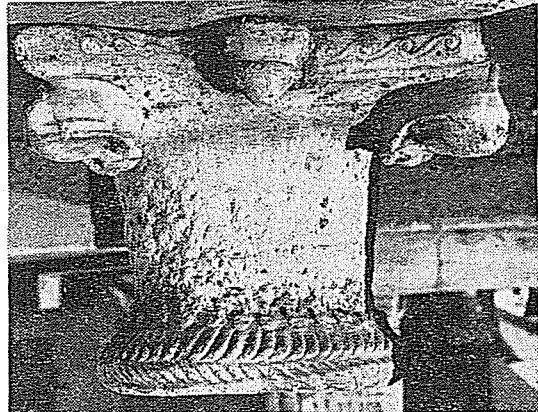

Resim 11. İznik müzesinden kesik piramit biçimindeki başlık (Env. No. 1901).

Resim 12. İznik müzesindeki kesik piramit biçimindeki başlık (Env. No. 640).

Resim 13. İznik müzesinde sepet biçimindeki başlık (Env. No. 664).

YENİ BULUNAN HAYVAN FIGÜRLÜ HALILARIN TÜRK HALI SANATINDAKİ YERİ

Şerare YETKİN

Hayvan figürlü halılar Türk halı sanatında çok önemli bir grubu içine almaktadır. 14. yüzyıl başından 15. yüzyılın sonuna kadar Türk halılarında esas motif olarak yer almış olan hayvan figürleri bu gruba ismini vermiştir. Ancak dünyanın çeşitli müzelerinde ve bazı özel koleksiyonlarda muhafaza edilen ve özellikle erken devre tarihlendirebileceğimiz orijinal parça olarak bilinenler çok azdır. Çoğu da henüz neşredilmediği için tam olarak sayıları bilinmemektedir. Bunun için her yeni buluntu Türk halı sanatı için büyük kazanç olmaktadır. Burada tanıtacağımız iki hayvan figürlü yeni halı, Hayvan Figürlü Halılar adı altında toplanan bu grubun zenginleşmesini sağlayacak ve bazı problemlerin çözümlenmesine ışık tutacaktır.

I. Halı : İstanbul Vakıflar Müdürlüğü'nün Yeni Cami Hünkâr Kasrındaki Teberrükât Ambarında bulunmaktadır. Ankara'dan getirilmiş olup, nereden alındığı bilinmemektedir. Envanter numarası 9 dur (Resim 1). 2.21X1.53 ebadındadır. Halının renkleri canlı ve parlak olup kök bova ile yapılmıştır. Ortasında birkaç yırtık vardır. Yırtıkları sadece argaçlar tutmaktadır. Bazı yerleri aşınmış ve delinmiştir. Bordüründe yırtık ve söküklükler bulunmaktadır. Argaçlar kahverengi ve beyaz iki yün iplikten bükülmüştür. Arışlar kırmızı renkte iki yün iplikten bükülmüştür. Her düğüm sırasından sonra iki defa geçirilmiştir. Gördes düğümü (Türk düğümü) ile yapılmış olup 10 cm²'de olarak 28X30 740 düğüm vardır. Halının zemini 1.36X1.10 dur.

Zemin kırmızı renkte olup iki dikdörtgene ayrılmıştır. İçlerine birer büyük sekizgen yerleştirilmiştir. Sekizgenlerin etrafı 7 cm genişliğinde yeşil zeminli bir bordürle çevrelenmiştir. Bordürün içinde kırmızı ve beyaz baklavalar alternatif olarak sıralanmıştır.. Beyazlar kahverengi konturlu olup çifte kancalıdır. Kırmızıda ise karşılıklı çifte kancalar vardır. Kırmızıda sarı, beyazda kırmızı dolgular vardır. Ayrıca bordürün etrafı içten ve dıştan kırmızı, beyaz benekli ince bir şeritle çevrelenmiştir. Ortadaki büyük

sekizgenlerin zemini kırmızı renktedir. Etrafları ayrıca kırmızı, sarı benekli bir şeritle çevrelenerek belirtilmiştir. Sekizgenlerin tam ortasında kancalarla belirtilmiş mavi renkte stilize bir ağaç gövdesinde üç sarı baklava yer alır. Kök kısmı yeşil renkte çifte kancalı bir orta motif taşıyan kartuş şeklinde belirtilmiştir. Tam ortadaki bu ağacın iki tarafına karşılıklı birer kuş figürü yerleştirilmiştir.

Kuşlar beyaz renkte olup, göze çarpacak iriliktir. Uzun boyunları, köşeli gövdeleri vardır. Kuyruk ve göğüs tüyleri kancalıdır. Sivri, kıvrık gagaları ve üç parçalı bir sorguğu vardır. Gövdede kırmızı ve mavi hilâl şeklinde dolgular alternatif olarak sıralanmıştır. Kanatların gövdeye bağlandığı kısım yeşil renkte bir dikdörtgen şeklinde olup içinde kırmızı renkte kancalı baklava şeklinde bir dolgu var. Kanattan çıkan tüyler beyaz ve mavi şeritler halinde olup ikisi kuyruğa doğru, ikisi uzun boyna doğru kıvrılmıştır. Beyazın içinde kahverengi benekler vardır. Kuşların etrafı kahverengi ile konturlanarak belirtilmiştir. Ağacın alt ve üst iki tarafında köşelere doğru yerleştirilmiş olarak dört hayvan figürü daha, büyük sekizgen içinde yer almıştır (Desen 1). Mavi renkte olan bu stilize hayvan figürleri uzun boyunları ve kıvrık kuyrukları ile birer ejdere benzerler. İçlerinde kırmızı yeşil dolgular vardır. Gözleri kırmızı renktedir. Yalnız iki tanesinde sarı ile belirtilmiştir. Halının başladığı yerdeki sekizgenin içinde alt köşedeki iki ejder daha farklıdır. Gövde üstündeki kancalar boyna doğru kıvrılmıştır. Gözleri belirtilmemiştir. Bundan sonraki köşeye yerleştirilmiş ejderler dolgu farklarına rağmen aynı biçimdedir. Yalnız alttaki sekizgen içinde bulunan kuşların kuyruğundaki kancalar aşağı doğru kıvrıktır. Halıyı dokuyan bu form değişikliğini isteyerek yapmış olmalıdır.

Ayrıca büyük sekizgenlerin zeminine mavi ve sarı beyaz dolgulu geometrik motifler serpiştirilmiştir. İki büyük sekizgen içindeki hayvan figürlü kompozisyon ortadaki ağaç motifine göre simetrik olarak yerleştirilmiştir. Ayrıca halının zemininde her iki sekizgen içindeki hayvan figürlü kompozisyonlar adeta bir aynadan akseder gibi simetrik olarak verilmiştir. Birinci sekizgendeki kuş figürleri başaşağıya doğru, ikinci sekizgendeki kuş figürleri ise başı yukarı doğru olarak yerleştirilmiştir. Sekizgenlerin dikdörtgen içine yerleştiği köşelerde mavi zeminli kırmızı kancalı dolgular vardır.

Halının iki bordürü vardır. Halının etrafında çerçeve yapan esas bordür 17 cm genişliğindedir. Aynı zamanda halının zeminini tam ortadan iki dikdörtgene bölmekte ve sekizgenler etrafında dikdörtgen bir çerçeve yapmaktadır. Esas bordür üç kısımdan meydana gelmiştir. Ortadaki esas şerit 8 cm. olup beyaz zeminlidir. İçinde mavi, sarı, mor, kırmızı altı köşeli yıl-

dızlar sıralanır. İçlerinde zıt renkte baklava dolgular vardır. Ayrıca aynı baklava dolgular yıldızların aralarına da yerleştirilmiştir. Çift kancalı dolgu motifleri iki kenarı konturlar. Etrafları kahverengi ve kırmızı renkle çevrilidir. Zemindeki sekizgenlerin alt ve üst kenarlarına rastlayan bordürdeki yıldızlar daha yaygın bir şekil almıştır. Bu bordür alttan ve üstten kahverengi zemin üstüne, kırmızı, sarı, mor köşeli S lerden meydana gelmiş 4 buçuk cm. lik dar bordürlerle çevrelenir. Ayrıca kırmızı, beyaz benekli iki ince şerit içten ve dıştan kontur yapar. Halının sadece iki dar kenarında beş şerit halinde ikinci bir bordür uzanır. Bir kırmızı zeminli ve bir de 5 cm. lik mavi zemin üstüne sarı, mor, kırmızı köşeli S li motif olan şeritler 19 cm. lik bir bordür meydana getirecek şekilde alternatif olarak sıralanır. Türk Hayvan Figürlü halıları içinde yeni bir kompozisyon gösteren bu halıyı 15. yüzyılın son çeyreğine tarihlendiriyoruz. Halı Vakıflar idaresinin müsaadesiyle ilk defa olarak İstanbul Yapı ve Kredi Bankasının kültür hizmetleri arasında Galatasaray galesrisinde açtığı 87. sergide teşhir edilmiş ve bu münasebetle çıkarılan buroşürde resmi yayımlanmıştır¹.

II. Halı : İstanbul Türk ve İslâm Eserleri Müzesinde bulunmaktadır (Resim 2). Müze envanterine 566 numara ile kayıtlı olup Konya Alâeddin camiinden getirilmiştir. 1.20 X 1.32 cm. ebadındadır. Halının renkleri canlı olup kök boya ile yapılmıştır. Bordürlerin önemli bir kısmı yırtık ve noksandır. Uzun kenarlardan birinin zemin ve bordüründen bir kısım yoktur. Zeminde aşınmış yerler ve delikler vardır. Halının argaçları tabii beyaz renkte iki yün iplikten bükülmüştür. Arışlar kırmızı renkte ince iki bükümlü yündür. Her düğüm sırasından sonra iki defa geçirilmiştir. Gördes (Türk) düğümü ile düğümlemiş olup 10 cm² de 32X32 olarak 1024 düğüm vardır. Halının zemini kırmızı renkte olup 0.90 X 0.90 ebadındadır. Tam ortada koyu mavi renkte bir sekizgen vardır. Sekizgenin etrafı içte kırmızı zemin üstüne mavi, dışta ise kahverengi zemin üstüne sarı köşeli S li iki çerçeve içine alınmıştır. Alt ve üst kenarlarda köşeli S lerin rengi değişmekte-

1. O. Aslanapa, Türk Halı Sanatı, Yapı ve Kredi Bankası İstanbul, 1972. Renkli resmi ilk defa yayımlanmıştır.

Vakıflar idaresince bir halı müzesi açmak üzere toplanmış olan halıların sergilenmesi için Aralık 1971 de depoda yapılan seçim sırasında bu halı, Prof. O. Aslanapa tarafından bulunmuş ve neşretmek müsaadesi bana verilmiştir. Hocam Prof. O. Aslanapa'ya teşekkürlerimi burada sunmayı bir borç bilirim. Desenleri büyük bir dikkat ve itina ile çizen kardeşim, Designatör Bingül Erişir'e teşekkürlerim sonsuzdur.

dir. Aralarında kırmızı beyaz benekli şeritler vardır. En dış kenar koyu mavi renkte lotus şeklinde kancalı bir şeritle çevrelenmiştir. Sekizgenin tam ortasında beyaz renkte iri haç şeklinde bir motif vardır. Hacın kollarında kırmızı ve mavi sekiz köşeli yıldızlar yer almıştır. Ortasına mor bir yıldız yerleştirilmiştir. Hacın kolları arasındaki boşluklara birbirlerine bakar şekilde ikisi aşağıda ikisi yukarıda olmak üzere birer kuş figürü yerleştirilmiştir. Kuşlar mor renkte olup, gövdelerinde kırmızı dolgu vardır. Ayakları ve gözleri sarı renktir. Bunları iki taraftan kırmızı renkte sivri kancalı bir şerit çevreler ki, bu çok stilize edilmiş ve başları tam tepede ters istikamette çevrilmiş birer ejder figürüdür. Tam ağızlarının hizasındaki kırmızı sarı çizgicikler, adeta ejderlerin ağızlarından çıkan alevler gibidir. Ejderler ortadaki haç ve dört kuşun etrafında altıgen bir çerçeve yaparlar (Desen 2) ve (Desen 2 a). Halının köşelerine koyu mavi renkte birer üçgen yerleştirilmiştir. Üçgenlerin etrafı açık mavi ile konturlu olup, uzun kenarında sivri kancalar yer alır. Üçgenin içinde kırmızı renk bir örgü motifi bulunmaktadır.

Ortadaki büyük sekizgenin alt ve üst kenarında kırmızı, mavi, sarı dolgulu daha küçük birer sekizgen yer alır. Bunların iki tarafında ikişer motif daha bulunmaktadır. Bunlar bir ağacın iki tarafına yerleştirilmiş stilize birer kuş figürüdür (Desen 3). Ağaçlar ve kuşlar, sarı, yeşil, mor ve mavi renktedirler. Ayrıca zemine mavi, yeşil, beyaz, sarı, mor renkte dolgulu küçük baklava şekilleri yerleştirilmiştir. Halının bordürü iki tanedir. Halı etrafında çerçeve yapan esas bordür 14 cm genişlikte üç şerit halindedir. Ortadaki esas bordür 8 cm. genişliktedir. Kırmızı zemin üstüne beyaz renkte Küfi yazıdan gelişmiş örgülü kancalı bir motifi taşır. Aralarına mavi,, yeşil, mor dolgular ve köşeli küçük S ler yerleştirilmiştir. Esas bordürü çevreleyen iç ve dış bordürler aynı olup, kahverengi beyaz benekli iki ince şerit arasında uzanan, kırmızı, yeşil, mavi, mor renkte köşeli S lerin sıralanmasından meydana gelmiştir. Halının yalnız iki kısa kenarında kırmızı zemin üstüne yeşil, mavi, beyaz dolgulu üçgen biçiminde sivri mazgal şekillerinin sıralanmasından meydana gelmiş bir bordür uzanır. Ayrıca iki dar kenarda beyaz argaç ve kırmızı arışlarla 8 cm. dokuma yapılmıştır. 15. yüzyılın sonlarına tarihlendirdiğimiz bu halıyı ilk defa başka bir çalışmamızda tanıttık².

2. Ş. Yetkin, *İstanbul Türk ve İslâm Eserleri Müzesinde Bulunan Bazı Halılar ve Rönesans Ressamlarının Eserleri*, Türk Kültürü Araştırmaları, Ankara 1964, Sayı 2, s. 210-213, Res. 8-8 a.

Özelliklerini incelediğimiz bu iki halı, bugüne kadar bilinen Hayvan Figürlü Türk Halıları içinde yeni bir kompozisyon düzenine sahip olmalarıyla önem kazanırlar. Gerek orijinal hayvan figürlü halılarda, gerekse bunlardan esinlenerek, Avrupalı ressamın eserlerinde tasvir ettikleri halı resimlerinde, bu iki halının kompozisyonlarına rastlanmaz. Çünkü onlar eserlerinde, genellikle daha basit ve kolay anlaşılır kompozisyonlu hayvan figürlü halıları tasvir etmeği tercih etmişlerdir. Buna rağmen bu iki halıda tespit ettiğimiz bir ağacın iki tarafındaki iki kuş figürü ve ejder figürleri, 14. yüzyıl başından 15. yüzyıl sonuna kadar tarihlendirilen Anadolu Hayvan figürlü halılarda görülen karakteristik motiflerdir³. Bir ağaca dönmüş kuşlar 14. yüzyıl halılarının en sevilen ve en sık kullanılan motifi idi. 14. yüzyılın sonuna doğru tek başına duran bir kuş veya dört ayaklı hayvan figürlerinin tasvir edildiği halılar da görülmeğe başlamıştır. 15. yüzyılda ise hayvan figürlerinde zenginleşme görülmüş, geometrik sahalar içine iki veya dört ayaklı hayvanlar yerleştirilmeğe başlanmıştır. Daha ileri bir safhada ise bu hayvanlar birbirleri ile mücadele eder durumunda verilmişlerdir. Böylece daha hareketli ve birbirine bağlı kompozisyonlar teşkil edilmiştir.

Özellikle Eski Kahire (Fustat)da bulunan 14 ve 15. yüzyıla tarihlendirilen parçalar arasında hayvan figürlü halılarda tespit edilen hemen bütün motifleri veren orijinal parçalar vardır. Bunların Anadolu'dan Kahire'ye ihraç edilmiş halılar olduğuna şüphe yoktur. Bunlar sayesinde Ebül-Fida'nın 1274 de ölmüş olan İbn Sa'ide atfen verdiği bilgiyi ve 14. yüzyıl başında Anadolu'da seyahat eden İbni Batuta'nın Türk halılarının ihracatına dair yazdıklarını temellendirmek imkânı kazanılmıştır. Fustat'daki parçalar bulununcaya kadar bu çeşit halılar sadece Avrupalı ve bilhassa İtalyan ressamlarının eserlerindeki halı tasvirlerinden tanınıyordu⁴. Tablo ve fresklerde görülen halılarda zemin sonsuza doğru devam eden karelere bölünmüş, içlerindeki sekizgen sahalar çeşitli hayvan figürleri yerleştirilmiştir. Bu tasvirlerdeki halıların bazıları, orijinal halıların tam kopyası olmakla beraber, bazılarında ressamın yaptığı katkılar da görülmektedir. Fustat'da bulunan parçalar arasında başını çevirmiş tek bir kuş figürlü halı parçasının desenini Niccolo di Buonaccorso'nun Londra National Gallery'de bulu-

3. K. Erdmann, *Der Türkische Teppich des 15. Jahrhunderts - 15. Asır Türk Halısı*, İstanbul 1957, s. 16 v.d.

4. K. Erdmann, *Orientalische Tierteppiche auf Bildern des XIV. und XV. Jahrhunderts*. Jahrbuch d. Preussischen Kunstsammlungen, Vol. 50, (1929) s. 261 vd.

nan bir tablosundaki halıya benzer⁵. Bir ağacın iki tarafına yerleştirilmiş çifte kuşlarla yapılmış iki halı ise evvelce Upsala'da Dr. C. J. Lamm'ın koleksiyonunda olup, bugün Stockholm National Museum'da bulunmaktadır. Bunlarda geometrik çerçeveler içine alınmadan örneğin sonsuza doğru devam ettiği grift bir kompozisyon görülür. Daha çok kumaş desenlerini hatırlatırlar (Resim 3 ve 4). Avrupalı ressamalar ise genellikle kare taksimatlı hayvan figürlü halıları tablolarında resmetmeyi daha kolay buldukları için tercih etmişlerdir. Sano di Pietro'nun Vatikan koleksiyonundaki resminde olduğu gibi.

Bir ağacın iki tarafına yerleştirilmiş kuşlara havi en meşhur halı, şüphesiz Marby halısıdır⁶. Bu halıdaki özellikler 14. yüzyıldan itibaren görülen aynı motifin 15. yüzyıldaki değişik bir kullanımını verir. Gene aynı şekilde iki kareye bölünmüş içlerine yerleştirilen sekizgenlerde Ejder ve Zümrütü Anka mücadelesini gösteren bir halı parçası da Fustat'da bulunmuştur. Kahire'de bir antikacıda olan halı üzerinde Prof. K. Erdmann tarafından incelemeler yapılmış ve bu tip halıların sade iki büyük kareden değil, fakat yan yana ve üst üste birkaç bölüme ayrılmış olabileceği de açıklanmıştır⁷. Siena'da Spedale Santa Maria della Scala'da bulunan Domenico di Bartolo'nun 1440-44 tarihli meşhur freskindeki halı tasvirinin çok benzeridir. Bunun ve Domenico Morone'nin Viyana'da bulunan bir tablosunda görülen aynı motifli halının benzeri ise meşhur Ming halısıdır. 1896 da W. von Bode tarafından Berlin Müzesi için satın alınan bu halı, Konya Alâeddin camiiindeki Selçuklu halıları bulununcaya kadar dünyanın en eski halısı sayılmıştır⁸. Ming ve Marby halılarının bulunması Türk halılarının sade Mısır'a değil, güneyden kuzeye kadar bütün Avrupa'da ihraç sahası bulunduğunu da göstermektedir. Fustat'da bulunup, evvelce gene Dr. C.J. Lamm'ın koleksiyonunda yer alan bir halı parçası daha değişik bir kompozisyon gösterir. Zemine bir büyük, bir daha küçük altıgen alternatif olarak sıralanmıştır. İçlerinde sekiz köşeli yıldızlar vardır. Altıgenlerin arasına stilize hayvan

5. K. Erdmann, *Der Orientalische Knüpftteppich*, Tübingen, 1955, Abb. 11.
6. C. J. Lamm, *The Marby rug and some fragments of carpets found in Egypt*, *Orientsällskapets årsbok*, 1937, s. 52-130.
7. Bu halının renkli bir resmi için; O. Aslanapa, *Türkisch Art and Architecture*, London 1971, Pl. XVIII.
8. K. Erdmann, *Zu einem anatolischen Teppichfragment aus Fostat*, *Istanbul. Mitteilungen*, Nr. 6 (1955) s. 48-52.
9. K. Erdmann, *Der Türkische Teppich...* s. 54-59, Abb. 47.

figürleri yerleştirilmiştir. Hayvanların çengel şeklinde ayakları ve başlarında arkaya kıvrık hotozları vardı. Bu görüntüleri ile Marby halısındaki kuş figürünü hatırlatır (Resim 5). Halının zemin kompozisyonu ise Jaume Huguet'in Barcelona'da Katalonya Sanatı Müzesinde bulunan 1455-56 tarihli bir tablosundaki halı tasviri ile benzeş gösterir⁹. Bu tablodaki halıda bulunan kuşlar ise Konya Mevlâna Müzesinde bulunan ve 15. yüzyıla tarihlendirilen kuşlu halı'nın çok benzeridir¹⁰. Konya'daki halının kuş figürleri ise aynı formda, fakat daha zengin detaylarla bu çalışmamızda tanıttığımız I. halıda görülmektedir (Desen 4).

Kuşların stilize bir ağacın iki tarafında duruş şekilleri ise Marby halısının kompozisyonunu verir. Marby halısında sadece ağaçlar aynada aksetmiş gibi verilmelerine karşılık, bu halıda her iki sekizgen içindeki kompozisyonda detaylardaki farklara rağmen aynada aksettirilmiş gibi simetrik verilmiştir. Kuşların zıt istikametinde bu husus belirir. Marby halısında sekizgenler içindeki kuş çiftlerinin aynı istikamette yerleştirilmesine karşılık, bu halıda kuşlar, ortaya doğru bir toplanmayı belirtecek şekilde yerleştirilmiş olmaları ile gelişmeyi gösterir. Kuşların zıt istikamette yerleştirilişinde bu özellik belirtilir. Sekizgenlerin alt ve üst köşelerine doğru yerleştirilmiş ejder figürleri ise birer dolgu motifi halini almıştır. Esas kompozisyon 14. yüzyılın başından beri 15. yüzyıl sonuna kadar, sevilerek kullanılmış, bir ağacın iki tarafındaki kuş figürleridir. Bu kuş figürlerinin çok benzerinin Konya Mevlâna Müzesindeki kuşlu halıda bulunması, halının menşesine de ışık tutmaktadır¹¹. Aynı şekilde I. halının esas bordürü ile Jaume Huguet'in

9. K. Erdmann, *Neue orientalische Tierteppiche auf abendlandischen Bildern des XIV. und XV. Jahrhunderts*, *Jahrbuch d. Preussischen Kunstsammlungen*, Vol. 63 (1941), s. 125.; R. Ettinghausen, *New Light on Early Animal Carpets*, *Aus der Welt der Islamischen Kunst (Festschrift für E. Kühnel)* Berlin 1959, s. 110-113, Fig. 13-14 A. Özellikle Not 39 da J. Huguet'e atfedilen ve bu kuşlara benzeyen halı tasvirli diğer tablolardan bahseder.
10. R. Ettinghausen, adı geçen eser, s. 108-113, Fig. 12-14 B.; Aslanapa, *15. Yüzyıl Sonundan Hayvan Motifli Bir Anadolu Halısı*, *Türk Kültürü Araştırmaları*, Ankara 1964, Sayı 1, s. 95-103, Şekil 3.
11. Anadolu hayvan figürlü halıların yapıldığı yer olarak Konya ve civarını merkez olarak kabul etmek mümkün müdür? Bazı hususlar bu fikri temellendirmektedir. Selçuklu halıları bu bölgede ileri bir halı sanatı olduğunu gösterecek ihtisamdadır. 13. yüzyılda başlamış olan bu grup halılar 14. yüzyıla kadar devam etmiştir. Geometrik motifler bu halıların esas örneğidir. Bu grubun yanı sıra 14. yüzyılda geometrik motiflere stilize

tablosundaki kuşlu halının bordüründe de benzerlikler bulunmaktadır. Gene bu halıda sekizgenlerin içindeki ejder olarak adlandırdığımız hayvan figürleri ile Carlo Crivelli'nin Frankfurt a. Main, Staedelsches Kunstinstitut'da bulunan 1482 tarihli Tebşir adlı tablosundaki halı tasvirinde pek iyi seçilememele beraber kuş olarak adlandırılan figürler arasında da benzerlikler vardır (Desen 5).

İstanbul Türk ve İslâm eserleri müzesinde bulunan ve Konya'dan geldiği belirtilen II. halı ise çok farklı bir kompozisyona sahiptir. Bu halıda Çifte Ejderler karşılıklı gelerek bir altıgen meydana getirmişler, bu altıgenin içinde dört kuş bir dolgu motifi olarak yer almıştır. Bir ağacın iki tarafında yer alan kuşlar ise çok stilize edilmiş ve küçültülmüş olarak halının zemininde dört tane yerleştirilmiştir. Böylece bu halıda 15. yüzyıl Anadolu hayvan figürlü halılarının iki meşhur halısı Ming ve Marby halılarının karakteristik motifleri, tamamen geometrik bir şemaya uydurularak, kuvvetli bir stilizasyonla ve başka bir kompozisyon düzeni içinde verilmiştir. Bu halıda görülen enteresan bir husus ta esas bordürdeki küfi yazıdan geliş-

hayvan figürlerinin de katıldığı yeni bir grup ortaya çıkmıştır. Selçuklu halılarında görülen sekiz köşeli yıldızlar, altıgen, sekizgen ve baklavalar kancalı üçgenler, köşeli S ler hatta Selçuklu halılarının karakteristik küfi yazılı bordürleri hayvan figürlü halılarda da devam eder. Fustat'da bulunup Lamm'ın koleksiyonuna alınan ve 14. yüzyıl sonuna tarihlendirilen halı, altıgen ve stilize hayvan figürlerinin sıralandığı erken bir tiptir. J. Huguet'in tablosunda, aynı sıralamayı 15. yüzyıl ortasındaki bir halı tasvirinde tespit edebiliyoruz. Konya'da bulunan orijinal kuşlu halı ise artık geometrik motiflerin yerinin tamamen hayvan figürlerinin aldığı gösteren çok önemli bir halıdır. Bu makalede tanıttığımız kuş figürleri ile olan kuvvetli motif benzerliği halının Konya menşeli olacağını akla getirir. İkinci halı ise Konya'dan Türk ve İslâm Eserleri Müzesine getirilmiştir. Mazgal şeklindeki iki uç bordürü Konya bölgesine has bir bordür şeklidir. Ayrıca, 15. yüzyıl sonundan itibaren hayvan figürlü halıların yerini alan, Holbein halıları denilen grupla olan şematik benzerlikler daha da önemlidir. Bu grubun I. tipinin öncüsünün Beyşehir'de bulunmuş olması da manalıdır. Ayrıca İbni Batuta'nın başka memleketlere ihraç edilen Aksaray halılarını öğmesi de, hayvan figürlü halılar içinde hiç değilse ilk merkezin Konya ve civarı olmasını mümkün kılmaktadır. Asıl önemli olan, şudur ki; Selçuklu sanatının her kolunda görülen figür sevgisinin halı sanatında kullanılmaması için sebep yoktur. Ancak orijinal örnekleri kaybolmuştur. Fakat hemen 14. yüzyıl başlarında, özellikle Siena ve Floransa ekolü tablolarında görülmeye başlayan hayvan figürlü halılar, bunların orijinallerinin hiç değilse 13. yüzyıl sonlarında yapıp Avrupaya ihraç edilmiş olmasını gerektirir.

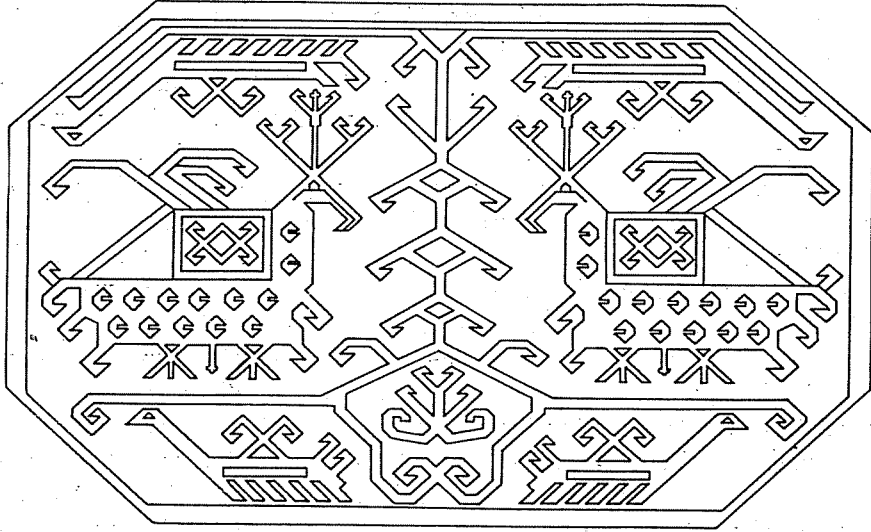
miş dekoratif örgü şeridinin aynisinin, Carlo Crivelli'nin Londra National Gallery'deki Tebşir sahnesini gösteren tablosundaki halı tasvirinin bordüründe bulunmasıdır.

15. yüzyıl hayvan figürlü halılar içinde yeni bir kompozisyon düzeni veren bu iki halı Türk halı sanatındaki düzenli gelişmenin de bağlayıcı bir özelliğini ortaya koyar. I. halının zemininde iki dikdörtgen içine yerleştirilmiş sekizgen bölümler aynen Ming ve Marby halılarının zemin düzenini verir. Ancak esas bordür halının zeminini tam ortadan ikiye böler. Bu husus ise 15. yüzyılın sonuna doğru hayvan figürlü halıların yerini alan geometrik örnekli halılardan bir grubun esas zemin düzenidir. İlk örneklerine İtalyan ressamlarının, özellikle Vittore Carpaccio'nun resimlerindeki halı tasvirlerinde rastladığımız, fakat yalnız olarak Holbein halıları adı ile tanınan halı grubunun III. tipine benzer. 15. yüzyılın sonlarına doğru hayvan figürleri kaybolmaya başlamış, bunların yerini geometrik motifler almaya başlamıştır. I. halı bu başlangıçta yer alır. II. halının hayvan figürlerinde görülen kuvvetli geometrik düzen ise, hayvan figürlü halılardan geometrik motifli halılara geçişteki bağlantıyı daha da kuvvetlendirir. Holbein halıları denilen gruptaki III. tipin bir gelişme safhasını da gösteren bu halının zemininde artık ayırıcı bordür yoktur. Köşelerde kalan üçgenler parçalanmış ve sekizgen, halının tam ortasında bir madalyon gibi kalmıştır. Hayvan figürleri ise tamamen geometrik bir düzen içinde verilmiştir. Hayvan figürlerinin yerini alan geometrik motifler aynı zemin kompozisyonu ile 18. yüzyıla kadar Bergama halılarında sürdürülmüştür. 18. yüzyıldan sonra Bergama halılarında geometrik motifler arasında, esas motif olmasa bile, dolgu motifi olarak tekrar stilize hayvan figürlerinin görülmeye başlaması Türk halı sanatında, birbiri içinden gelişen tipler arasındaki bağlantıyı göstermesi bakımından çok önemlidir. (Resim 6) daki halı 18. yüzyıldaki bu bağlantının delilidir. İstanbul Türk ve İslâm eserleri müzesinde 341 envanter numarası ile kayıtlı olan bu halıda stilize hayvan figürleri, sekizgenlerin içindeki parçalanmış sekizgenlerin her bölümüne yerleştirilmiştir.

(Resim 7) daki halı ise, stilize kuş figürlerinin nebati bir motife doğru gelişmesini gösterir. Dr. Ara Altun'un özel koleksiyonunda bulunan bu halıda iki sekizgen üst üste yerleştirilmiş olup aralarındaki ayırıcı bordür kalkmıştır. Sekizgenlerin etrafı sivri kancalarla çevrelenmiştir. Daha sivri altıgene benzer bir şekil almış olan sekizgenlerin içinde, alt ve üst uçlara doğru karşılıklı yerleştirilmiş çifte kuş figürlerine çok benzeyen motifler vardır. Küçük yaprak ve sapların ilâvesiyle, hayvan figürlerinin nebati motiflere doğru gelişmesinin geç bir örneğini verirler. Aynı gelişmenin Kafkas halıla-

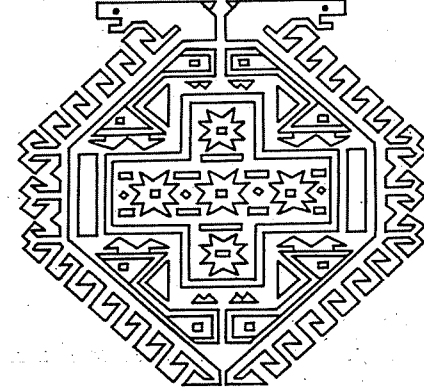
rının en önemli bir grubu olan ve Anadolu hayvan figürlü halılarına bağladığımız Ejder figürlü halılarının da bir gelişme safhası olması ortak kaynağa işaretir.

Bu makalede tanıttığımız iki halı, Türk halı sanatında aldığı yerle, hayvan figürlü halıların asıl kaynağının Anadolu olduğunu kabul ettirecek niteliklere sahiptir. İlerdeki araştırmalar ve yeni buluntular Anadolu hayvan figürlü halılarının daha çeşitli örneklerini ortaya koyacak ve konuyu zenginleştirecektir¹².

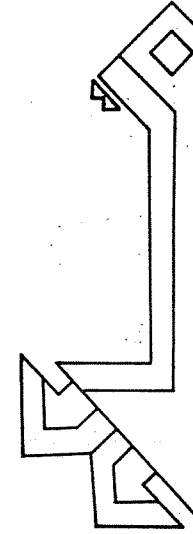

Desen 1. I. halının bir sekizgenin içindeki hayvan figürlü kompozisyonu.

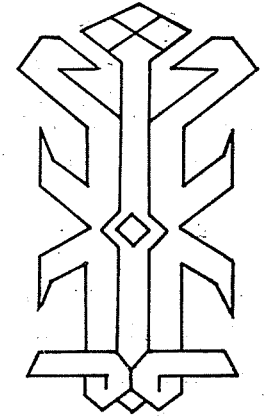
12. Ş. Yetkin, *İstanbul'da Hekimoğlu Ali Paşa Camii'nde Bulunan Hayvan Figürlü Bir Türk Kılımi*, Vakıflar Dergisi, Ankara 1971, Sayı IX, s. 327-329.

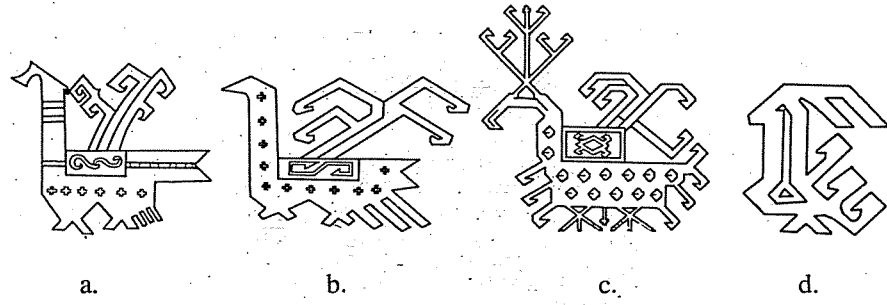
Desen 2. II. halının sekizgen içindeki ejder ve kuş figürlerinin kompozisyonu.

Desen 2a. Sekizgen içindeki tek kuş figürü.

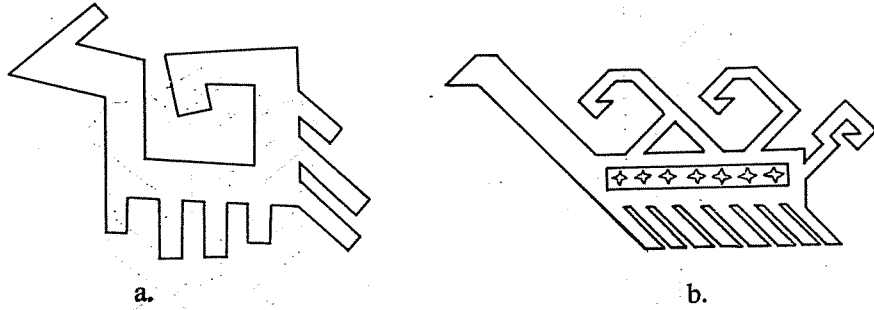

Desen 3. II. halının zeminindeki stilize bir ağacın iki yanındaki kuş figürleri.

Desen 4: Kuş figürlerinden örnekler

- J. Huguet'in Barcelona, Katalanya Sanatı Müzesinde bir tablosundaki kuş figürü.
- Konya Mevlana Müzesindeki halıdan kuş figürü.
- İstanbul'daki halının kuş figürü.
- Marby halısındaki kuş figürü.

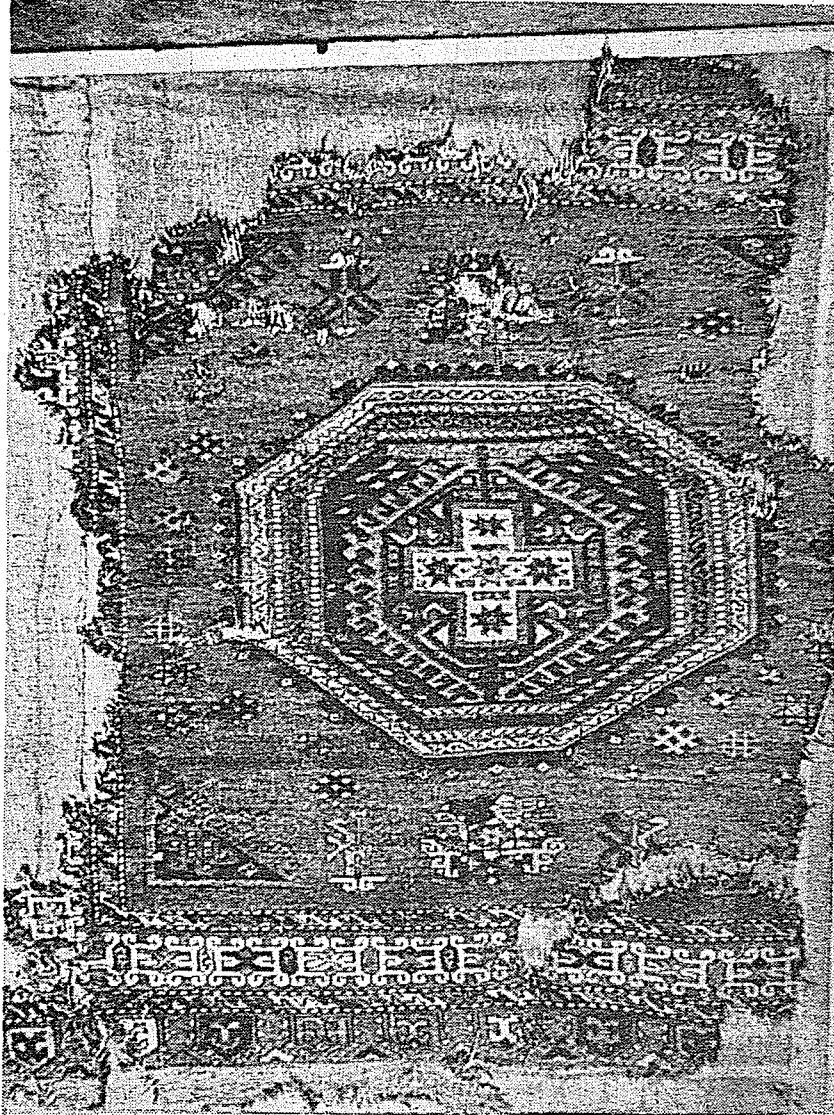

Desen 5: Hayvan figürlerinden örnekler.

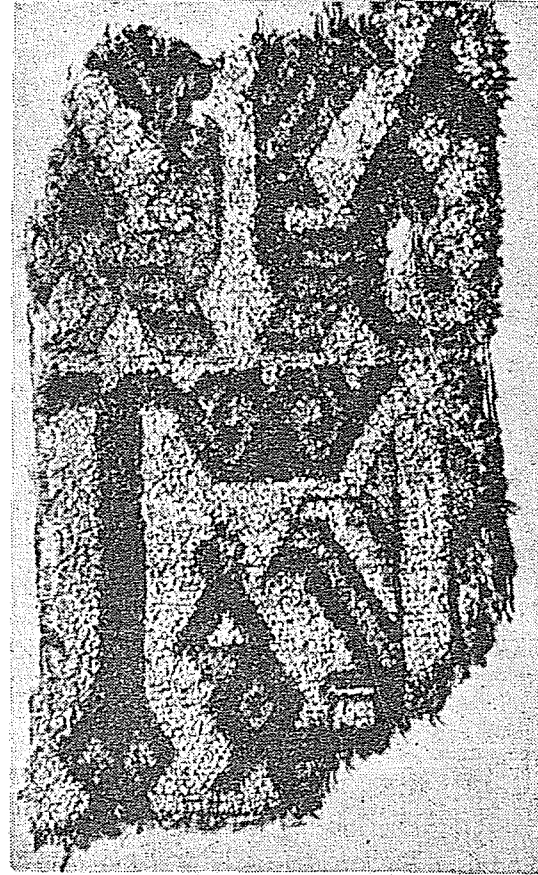
- C. Crivelli'nin Tebşir tablosundan. Frankfurt a.M. de, Stadelsches Kunstinstitut'da.
- İ. halının diğer sekizgeni içindeki hayvan figürü (ejder).

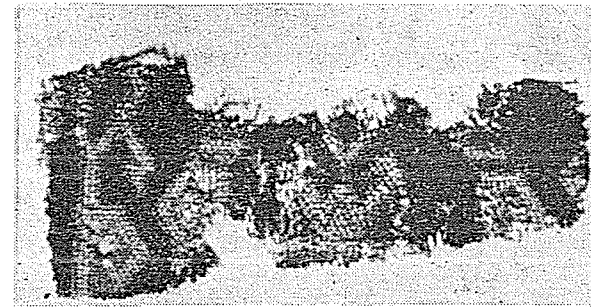
Reesim 1. Hayvan figürlü halı, 15. yüzyıl sonu. Vakıflar İdaresinin Yeni Cami Hünkâr Kasrındaki deposunda bulunmaktadır.

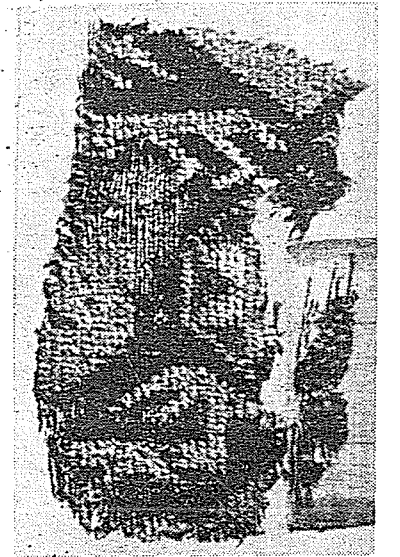
Resim 2. Hayvan figürlü halı, 15. yüzyıl sonu. İstanbul, Türk ve İslâm Eserleri Müzesi.

Resim 3. Hayvan figürlü halı, 15. yüzyılın ilk yarısı. Stockholm National Museum.

Resim 4. Hayvan figürlü halı, 15. yüzyılın ilk yarısı. Stockholm National Museum.

Resim 5. Hayvan figürlü halı. 15. yüzyıl. Stockholm National Museum.

Resim 6. Bergama halısı, hayvan figürleri ile dolgulü. 18. yüzyıl, İstanbul Türk ve İslâm Eserleri Müzesi.

Resim 7. 19. yüzyıl sonu Anadolu halısı. İstanbul'da Dr. Ara Altun'un koleksiyonundan.